

середнього роду – назви неживих предметів на зразок *кашине, трюмо, кімоно, фортепіано, фото, кольє, панно, ранчо, реле, портмоне, авто, сомбреро, манто, бра, банджо, кафе* тощо.

Певна частина невідмінюваних іменників української мови формує неповну, семичленну відмінково-числову парадигму відмінювання. Її мають одининні та множинні субстантиви, представлені системою форм одного ряду – одинни або множини. Сингулятиви виражають значення неозначеної сукупності, колективної єдності, індивідуалізації, а плюративи – роздільно-складної множинності, парності. Зважаючи на це, одининні субстантиви нульової відміни об'єднано в три неповні відмінково-числові парадигми: 1) невідмінювані загальні (апелятиви) та власні (оніми) іменники чоловічого роду: *барбекю, бєфстроганов, гохуа, дао, жакоб, каберне, кантрі, метилблау, нейблау, памперо, сапераві, сулугуні, торнадо, Кіпрі, Сомалі* тощо; 2) невідмінювані загальні (апелятиви) та власні (оніми) іменники жіночого роду: *бері-бері, мільдьо, манту, броколі, кольрабі, проміле, рокабілі, Перу, Міссурі, По* та ін.; 3) невідмінювані загальні та власні іменники середнього роду: *рагу, пюре, меню, муліне, вето, віскі, люмбаго, фрикасе, комюніке, рандеву, кредо, мокко, монпасьє, драже, ноу-хау, реноме, філе, желе, асорті, Баку, Тбілісі, Токіо, Торонто* та ін.

Невідмінювані іменники нульової відміни, що вживаються тільки в множині, формують одну неповну парадигму і мають спільну сему “сукупна множинність”. Більшість невідмінюваних плюративів виступають назвами народів, народностей, націй: *маія, басар-бату, басуто, ваорані, мансі, марі, ханти, зулу, йоруба, канурі, кечуа, комі, лао, мунда, мяо, малаямі, маорі* тощо.

Отже, невідмінювані іменники мають свої характерні особливості адаптації до морфологічної системи сучасної української літературної мови й виявляють нові тенденції функціонування таких лексем. Вони зумовлені активним пристосуванням цих одиниць до граматичної системи мови-реципієнта, потребою передавати відношення, які для них є новими.

Термін “невідмінювані іменники” є умовним, бо він позначає одиниці, яким властива тільки формальна незмінність. Вони мають омонімічні граєми в усіх можливих формах і типові морфологічні категорії. Характерною особливістю невідмінюваних субстантивів є неповне підпорядкування законам відмінювання іменникових лексем, що зумовлено морфонологічними та нормативними факторами, мовною традицією формальної адаптації іншомовних слів та тенденцією до збереження первинного фонематичного оформлення слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий зведений орфографічний словник української лексики. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. – 888 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1426 с.
3. Іван Вихованець. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К.: Унів. вид-во «Гульсарі», 2004. – 400с.
4. Вихованець І.Р. Динамічні процеси в українському іменниковому відмінюванні / І.Р. Вихованець // Українська мова. – 2003. – № 3-4. – С. 33-37.
5. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1988. – 256с.
6. Загнітко А.П. Теоретична граємика української мови. Морфологія / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 435с.
7. Мучник И.П. Неизменяемые существительные, их место в системе склонения и тенденции развития в современном русском литературном языке / И.П. Мучник // Развитие грамматики и лексики современного русского языка. – М.: Наука, 1964. – С. 148-180.
8. Русская грамматика. – М.: Наука, 1980. – Т.1
9. Український правопис (проект найновішої редакції). – К.: Наук. думка, 1999. – 340с.
10. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2004. – 821с.

The article presents a complex research of mastering of indeclinable foreign nouns on the grammatical level of the modern Ukrainian literary language. The term “indeclinable nouns” is conditional because these words have homogeneous case forms and formally inflexible.

О. В. Шпильківська

PLURALIA TANTUM ЯК КОГНІТИВНА ОСНОВА ТЕРМІНА *ФІНАНСИ* В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВНИЧІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

Проблеми, пов'язані з вивченням особливостей утворення й функціонування певних терміносистем у мові, постійно перебувають у центрі уваги лінгвістів. Окремі аспекти, що стосуються типології, структурних і семантичних особливостей термінів уже висвітлювали вчені – представники різних наукових напрямків – Д.С. Лотте (1961), Л.А. Капанадзе (1965), Є.І. Чупіліна (1967), О.Б. Александровська (1973), В.П. Даниленко (1987), Б.Н. Головін (1987), Т.Р. Кияк (1989), С.В. Гриньов (1993), С.Д. Шелов (1998), В.М. Лейчик (1971 – 2002). Проте питання про специфіку галузевих терміносистем як у вітчизняній, так і зарубіжній лінгвістиці залишається відкритим. Етапними є праці, присвячені дослідженню структури, семантики та функціонування термінів економіки – М.В. Белозьоров (2003), маркетингу – О.І. Гутиряк (1999), кредитно-банківської справи – О.І. Дуда (2001), юридичних термінів – Л.В. Мисик (1993), І.М. Гумовська (2000), Е.Т. Дерді (2003), термінів права – С.А. Толста (2006) і ін.

Проте в українському мовознавстві, попри численні дослідження, присвячені теорії термінології, досі залишаються нез'ясованими проблеми типології, структурної організації та системного вияву термінів *фінансового права* з урахуванням їхнього репрезентативного потенціалу. Зацікавлення проблемою дослідження терміносистеми *фінансового права* можна пояснити загальною увагою до регулювання економічних, фінансових, торговельних та правових відносин в умовах лінгвалізації світу.

Центральною ланкою терміносистеми (у тому числі терміносистеми *фінансового права*) української мови є термін – «слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо» [5, 629], або, іншими

словами, основна одиниця спеціальної лексики української мови, що концептуалізує поняття спеціальних галузей знань і сфер діяльності людини й номінує їхні об'єкти і процеси, а також слугує засобом пізнання навколишнього світу. При цьому, згідно з твердженням А.В. Суперанської, Н.В. Подольської та Н.В. Васильєвої, принципова відмінність терміна від загальної лексики полягає в нетрадиційному зв'язку з поняттям і номінованим об'єктом. Так, якщо для звичайної лексики цей зв'язок є рівномірним, то термінові властиве значне посилення відношення «слово – поняття» або «слово – номінований об'єкт» [8, 14]. Пор.: *Гроші – 1. Металеві і паперові знаки, що є мірою вартості при купівлі і продажу* [6, Т.2, 177] і *Гроші – універсальний вартісний еквівалент, що використовується суб'єктами господарської діяльності для обміну товарами та погашення боргів* [7, 45].

Отже, терміном фінансового права є слово або словосполучення (одиниця мови фінансового права), що концептуалізує поняття про об'єкти, процеси і функції фінансово-правових відносин. Під фінансовим правом ми, спираючись на визначення Л.К. Воронової, розуміємо «сукупність правових норм, що регулюють відносини в галузі формування, розподілу і використання публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів та інших фондів, необхідних для безперервного функціонування органів держави, органів місцевого самоврядування та органів, діяльність яких держава визнає необхідною» [2, 39].

На сьогодні незаперечним є той факт, що термінологія будь-якої галузі, а не лише галузі фінансового права, – це не просто список термінів, а чітка семіологічна система, тобто система певних виражених мовними одиницями понять, що відображає науковий світогляд. Системність термінології виявляється у виокремленні базових термінів, що виражають родові поняття, і диференціальних термінів, які виражають видові поняття. Це означає, що в основу організації такої системи покладені гіперо-гіпонімічні (родо-видові) відношення термінологічних одиниць: гіпоніми як однорідні одиниць, для яких характерна властивість несумісності (тобто тих, що відповідають видовим поняттям), входять до класу (співвідносного з родовим поняттям і позначеного гіперонімом) як його складові, пор: *Фінанси* (гіперонім) – *публічні фінанси, приватні фінанси* (гіпоніми). Гіперо-гіпонімічні відношення структурують термінологічну систему фінансового права згори донизу і навпаки, а оскільки це утворення є відкритим до постійного поповнення через необхідність відображення нових виявлених властивостей та функцій об'єкта новими монолексемними та полілексемними термінами, то моделювання цієї системи доцільно представляти за допомогою таких мотивованих термінів, які мають найбільш адекватну змістову структуру.

Базовою і вихідною одиницею терміносистеми фінансового права в сучасній правничій термінології української мови є поняття, позначуване (позначувані) терміном *фінанси*. Це слово, згідно з твердженням М. Фасмера, походить від французького «Finances», «finer», що позначало «сплачувати», сер.-лат. Finantia «закінчення, наказ про виплату» [9, Т.4, 195]. Уперше в теперішньому розумінні його почали застосовувати ще наприкінці XIII ст. в Італії, коли він став позначати процес мобілізації грошових засобів державою для виконання своїх функцій. Для нашого дослідження актуальною є передусім когнітивна й семантична організація терміна *фінанси*, адже саме вона визначає принципи й шляхи формування його парадигматичних і семантичних особливостей, які, у свою чергу, слугують основою реалізації певних семантичних полів фінансово-правової термінології української мови загалом.

Формальна структура слова *фінанси* засвідчує його приналежність до класу множинних іменників. Поряд із такими одиницями, як *гроші, добові, відпускні* і под., слово *фінанси* функціонує як номен із формально-граматичним змістом числа, за якого, згідно з твердженням І.Р. Вихованця, число «не виражає жодних об'єктивних властивостей предметів, а характеризує словоформу лише граматично» [1, 66]. Підтвердженням цьому є абсолютна нездатність аналізованої одиниці до сполучення з означеними числівниками, які могли б засвідчити семантичну обґрунтованість її множинності (наприклад, сполучення типу *п'ять фінансів* чи *десять фінансів* в українській мові є алогічними). Це засвідчує, що вихідною (когнітивною) базою формування поняття *фінансів* в українській правничій терміносистемі можна вважати *pluralia tantum* як лінгвістичне явище, що в подальшому дає підстави для виділення тих чи інших особливостей семантичного поля, організованого аналізованою одиницею.

З огляду на етимологічні пошуки М. Фасмера, які дали дослідникові змогу констатувати, що слову *фінанси* (*Finances*) від самого початку було властиве вживання лише в множині [9, Т.4, 195], ми маємо всі підстави стверджувати, що *pluralia* є онтологічною когнітивною основою описуваного терміна.

Існування груп слів *pluralia tantum* у мовознавстві завжди викликало науковий інтерес учених, які наголошують на формальній нелогічності цих одиниць, за якою, проте, прихований складний механізм функціонування. Один з найпоширеніших і найстійкіших поглядів на іменники *pluralia tantum* полягає в тому, що їх послідовно виводять за межі граматичного числа. Так, Д.Н. Овсяников-Куликовський (1912) писав про «фіктивність», «уявність» числа у *pluralia tantum*, М.Н. Петерсон (1941), О.О. Реформатський (1960) та інші вважали, що ці слова для мовців взагалі не представляють уявлень про число як таке. Р.С. Манучарян із цього приводу зазначав, що оскільки «*pluralia tantum* не мають форм числа, а лише використовуються у цих формах, то як множинні вони просто сприймаються» [4, 120]. Так, якщо у мові функціонують слова-поняття *дрова, вершки, окуляри* і под., то протилежних їм одиничних (*дрово, вершок, окуляр*) просто не існує, адже вони самодостатні у своїй номінативній реалізованості.

Сказане найбільшою мірою стосується терміна *фінанси*, який є невід'ємною частиною всієї граматичної системи української мови. У традиційних граматиках аналізовану одиницю зараховують до іменників *pluralia tantum*, що позначають збірні поняття і – детальніше – грошові одиниці. Справді, таке значення слову *фінанси* властиве, адже в Словнику української мови його дефініцією виступає: «1. Сукупність усіх грошових коштів, що є в розпорядженні держави. 2. Гроші, грошові справи» [6, Т. 10, 598]. Проте ми переконані, що у фінансово-правовій терміносистемі української мови термін *фінанси* має інше семантико-когнітивне наповнення, що дозволяє заперечити його «збірний» поняттєвий характер і зарахувати цю одиницю до іншого концептуального поля.

Ті *pluralia tantum*, які пов'язані з кількісними протиставленнями денотатів, належать до аналітичної сфери, що засвідчує відсутність конструктивних даних у межах самого слова і залучення для граматичної (і, можливо, лексичної) ідентифікації слова та його контекстуальних зв'язків на рівні словосполучення, речення чи фрагмента тексту (пор., наприклад, *багато грошей*, але не *багато фінансів*). Немає сумнівів, що позиційні умови вияву числових форм пов'язані передусім із лексичною семантикою. Так, наприклад, іменники типу окуляри, штани, граблі здавна називають «іменами складених предметів». Це означає, що ознака, за якими виділяють клас таких слів, змушує дослідника звертатися до матеріальних властивостей денотата.

Для терміна *фінанси* такий аналітизм нехарактерний і матеріальність денотатів-понять для нього нерелевантна. Попри те, що юридичне поняття «фінанси» розуміють як «публічні фонди коштів, що утворюються державою, органами місцевого самоврядування, органами, визнаними державою необхідними для суспільства, і використовуються для свого функціонування виключно на підставі законів» [2, 23] і в такому випадку формально ця одиниця передбачає кількісне протиставлення (*фонди коштів – фонд коштів*), *pluralia tantum* як когнітивна основа цього терміна в українській мові представляє очевидну складність.

Як підкреслює О.М. Ляшевська, у такому розумінні важлива не так реальна складність, як те, що «сама мова і усвідомлює цю складність» [3, 92]. У зв'язку з цим у терміносистемі мови функціонують *pluralia tantum* абстрактного характеру, які не враховують кількісні протиставлення та протиставлення за ступенем розчленованості/нерозчленованості. Лише дискретні об'єкти можуть бути схарактеризовані в кількісному відношенні. Проте облігаторність числа як граматичної змушує мовця усвідомити необхідність тим чи іншим способом розповсюдити кількісну характеристику, природну лише для дискретних об'єктів, також і на недискретні об'єкти. Саме цю когнітивну особливість засвідчує об'єктивна дефініція терміна фінанси: *Фінанси – це економічні відносини між людьми в суспільстві, або між державою і суспільством, що виражаються через рух грошових потоків (готівкових або безготівкових); це відносини, які завжди мають грошовий характер і в яких однією стороною виступає держава* [2, 13].

Наведене визначення засвідчує, що *фінанси* як термін *pluralia tantum* в українській мові має передусім не збірний, а абстрактний характер, причому такий, який за визначальну ознаку має «складну дію або стан», релятивність, зіставність. Покладення поняття *відносин* у концептуальну основу аналізованої одиниці засвідчує значно складнішу семантичну структуру поряд із тією, яка визначена у традиційних граматиках (де концептуальною основою фінансів визначено поняття *сукупність*).

Складність у когнітивній організації *pluralia tantum* фінанси може бути піднесена й на вищій рівень, що уможливлено таким тлумаченням: *Фінанси – це система економічних відносин, пов'язаних із планомірним утворенням і розподілом публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування держави і органів місцевого самоврядування та інших утворень, визнаних державою необхідними* [2, 15]. Варто зауважити, що ця концептуальна складність зафіксована не лише на термінологічному, а й на загальному лексичному рівні, пор. визначення слова фінанси, подане у Словнику української мови: «Фінанси – 1. Система грошових відносин у тій чи іншій державі» [6, Т. 10, 598].

Усвідомлення того факту, що сутність *pluralia* терміна *фінанси* полягає не у його «збірному», а передусім «абстрактному» характері відкриває для дослідження значно ширші можливості. Концептуальна організація навколо базових сем «відносини» і «система», які представлені у сучасних визначеннях аналізованої одиниці, змушує звертатися не до формального ототожнення її із подібними номінантами (як-от, *гроші*, *фонди* тощо), а навпаки, до їхнього принципового розрізнення. У цьому, на нашу думку, і полягає такий механізм виділення гіперонімів і гіпонімів у фінансово-правничій терміносистемі української мови, за якого термін *фінанси* виступає родовим щодо всіх інших термінів, які так чи інакше містять у своєму семному наборі значення «гроші».

Визначена у статті концептуальна особливість терміна «фінанси» як семантичної структури *pluralia tantum* є найпершою передумовою для специфічної організації цієї одиницею відповідного семантичного поля в українській правничій терміносистемі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті: [монографія] / Іван Романович Вихованець. – К.: Наукова думка, 1988. – 256 с.
2. Воронова Л.К. Фінансове право України: [підручник] / Лідія Костянтинівна Воронова. – К.: Прецедент; Моя книга, 2007. – 448 с.
3. Ляшевская О.Н. Семантика русского числа: [монографія] / Ольга Николаевна Ляшевская. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 400 с.
4. Манучарян Р. С. Существительные pl. t. и пути их образования в русском литературном языке: [монографія] / Рубен Степанович Манучарян. – М.: Наука, 1960. – 127 с.
5. Симоненко Л.О. Термін/Л.О. Симоненко/Українська мова: енциклопедія. – К.: Видавництво «Енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 200. – С.629-630.
6. Словник української мови: в 11 т. / [гол. ред. кол. І.К. Білодід]. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 2. – 550 с.; Т. 10. – 658 с.
7. Словник фінансово-правових термінів / [заг. ред. Л.К. Воронова]. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. – 343 с.
8. Суперанская А.В. Общая терминология: терминологическая деятельность / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – 3-е изд. – М.: ЛКИ, 2007. – 290 с.
9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Макс Фасмер; [пер. с нем и доп. О.Н. Трубачев]. – 2-е изд., стереотип. – М.: Прогресс, 1986-1987. – Т. 4. – 864 с.

The article covers the definition and analysis of the cognitive and semantic basis of the concept "finances" and its functioning in the modern terminology of the Ukrainian legal system and determining its nominative and conceptual significance.

Key words: terminology of legal system, semantics, grammar system, nomination, denotate, category of number, seme.